

İÇTİMAÎ VE İKTİSADÎ YÖNLERİYLE İPSALA NAHİYESİ (XV. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)*

*Cengiz PARLAK***

Öz: İpsala, eski çağlardan itibaren Meriç geçidini denetleyen yerleşim noktalarından biridir. Osmanlıların XIV. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Rumeli’de ilk fethettiği yerlerden biri olan İpsala, XV-XVI. yüzyıllarda seferler esnasında Rumeli kuvvetlerinin toplanma bölgesi olarak da kullanılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren nahiyenin idarî yapısının oluşumunu tamamladığı ve aynı yüzyılın ikinci yarısında ise yerel yönetim, güvenlik ve toplumsal açıdan geliştiği görülmektedir. 1450’li yıllardaki mahalle sayısını ve nüfus yapısını 1480’li yıllarda da koruyan nahiye merkezi, taşra iskân birimleriyle de etkileşime girip içtimaî ve iktisadî ağlar kurmuş ve bir hinterlant oluşturmuştur. Böylece merkezdeki ve taşradaki iktisadî faaliyetler, devletin vergi gelirleri elde etmesini sağlamıştır. Bu gelirlerin çoğunluğu, Osmanlı Devleti’nin askerî teşkilatının esasını oluşturan timar sistemine aktarılmıştır. Ayrıca vakıflar aracılığıyla da İpsala’da sosyal ve ekonomik bir hayat kurulmuştur. Çalışmamızda İpsala nahiyesinin XV. yüzyılın ikinci yarısındaki bu gelişimini ayrıntılarıyla, XVI. yüzyılın başlarındaki durumunu ise kısmen açıklamaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İpsala, Meriç, Rumeli, Yörükler, Paşa Livası, timar, vakıf, ihtida.

The Communal and Economic Aspects of the Ipsala District in the Second Half of the 15th Century)

Abstract: Since the ancient times, the Ipsala district is one of the control posts of the Maritsa passage. Ipsala town one of the first places the Ottomans conquered in Rumelia at the beginning of the second half of the 14th century, was also used as the gathering area of Rumelia forces during expedition in the 15th and 16th centuries. From the 15th century onwards, the district’s administrative structure was formed, while by the second half of the century, issues related to local administration, security and society were dealt with. The district center, which preserved in the 1450s the number of neighborhoods and its population structure, by the 1480s, interacted with provincial settlements, established social and economic networks and formed a hinterland. Thus, the state acquired through the economic activities of the district center and its provinces tax revenues income. The majority of these revenues were transferred into the timar system, which constituted the basis of the military organization of the Ottoman State. In addition, through the waqf system Ipsala town established a social and economic life. This study will endeavor to explain in some detail the development of the Ipsala District in the second half of the 15th century covering also some aspects during the early 16th century.

Keywords: Ipsala, Maritsa, Rumelia, Yörüks, Pasha Livas, timar, waqf, conversion.

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 03.11.2020 - 04.02.2021

** Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale, Türkiye. cparlak@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2830-1484

Giriş

Günümüzde Türkiye ile Yunanistan sınırını kuzey-güney istikametinde belirleyen Meriç nehrinin doğu tarafında kalan İpsala, nehre yaklaşık 7 km uzaklıkta olup bir tepe üzerinde kurulmuştur. Edirne'ye bağlı bir ilçe konumunda olan İpsala'nın güney ve batı yönünde ovalık araziler varken, kuzey ve doğu tarafında yükselti artmaktadır. İlçeye en yakın yerleşim yerleri olarak Edirne'nin Enez ile Keşan ve Tekirdağ'ın Malkara ilçelerini görmekteyiz.

Harita: Trakya Bölgesindeki Bazı Nahiyeler ve Kazalar

İpsala'nın kuruluşu, antik çağlara kadar dayanmaktadır. M.Ö. 4. yüzyılında Odris kabilesinin kurduğu ilk Thrak devletinin merkezinin Kypsala olması muhtemeldir (Erzen, 1994, ss. 91-92). M.S. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun Rhodope eyaletine bağlanan (Beksaç ve Beksaç, 2020, s. 10) İpsala, Via Egnatia yolu üzerinde Hebros (Meriç) geçidini denetleyen önemli bir istasyon ve ayrıca Rhodope bölgesi, piskoposluk merkezlerinden biri olmuştur (Sevin, 2007, s. 25).

Kasabanın ismi, Odris krallarının sikkelerinde K Y PS E şeklinde görülmeye başlayan ve Yunancada “arı kovarı, sandık, kutu ve boş kap” anlamlarında kullanılan Kypselas veya Kypsela kelimesinden gelmektedir. M.S. 6. yüzyılda yaşayan ve *Ethica* adlı coğrafya sözlüğünün yazarı olan Stephanus Byzantinus ise İpsala şeklindeki yazımın öncüsü olarak ilk defa “Ipsilitai” sözcüğünü kullanmıştır (Beksaç ve Beksaç, 2020, ss. 6-7).

Osmanlı tevarihlerinde ismin kökenine dair açıklamalar yoktur. Evliya Çelebi, bu konuyla ilgili İslamî ve efsanevî unsurlara vurgu yapar. Kendisi Osmanlı

gazilerinin ve askerlerinin Rumeli'ye geçtikten sonra ilk fethettikleri yerin İpsala olduğunu, kasabada ilk Cuma namazını kıldıklarından buraya “ibtidâ salâ”dan bozma “İpsala” denildiğini aktarmaktadır (2006, s. 551).

H. 1309 tarihli Edirne Vilayet Salname'sinde “İpsala nâm-ı diğer Sepsilla” ifadesi bulunurken (SVE, 1309, s. 314) H. 1310 tarihlide ise İpsala'nın, Trakya'da zalimliğiyle meşhur Gelibolu beyi I. Miltiades'in (M.Ö. 6. yüzyıl) babası Sepsil (Kypselos) (Herodotos, 2009, ss. 456-457) adına kurulduğunun ve isminin de ondan geldiğinin muhtemel olduğu yazılmıştır (SVE, 1310, s. 557).

Osmanlılar devrinde ismin yazımıyla ilgili farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bir araştırmacı, kasabanın adının Osmanlı kaynaklarında ايسله ايسلا ايساله gibi değişik yazım şekillerinde görüldüğünü belirtmektedir (Liakopoulos, 2002, s. 70). 1593 yılı içerisinde İpsala'ya gelen Osmanlı seyyahı Âşık Mehmed, kasabanın adını ايساله (İbsala) olarak yazmakta fakat kökeni hakkında bilgi vermemektedir (Âşık Mehmed, 2007, s. 1001). Bütün bunlarla birlikte incelediğimiz XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde kasabanın ismi, ايساله (İpsala) şeklinde yazılmıştır (MC-089, s. 97; TT.d.-971, s. 2; TS.MA.d-8236, v. 11b; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 78).

Osmanlı kaynaklarında İpsala'nın fethi konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Öncelikle fetheden kişi meselesinde Ahmedî (2018, ss. 573-575) ve Şükrullah Efendi (2013, s. 382), Gazi Süleyman Paşa'yı göstermektedirler. Aşıkpaşazade (2003, ss. 376-382) ve Oruç Beğ (2007, ss.19-24) ise İpsala'yı Gazi Evrenos Bey'in fethettiğini ifade etmekle birlikte fetih tarihine dair sadece Oruç Beğ, 763 / 1361-1362 bilgisini vermektedir. Evliya Çelebi (2010, s. 438), İpsala'nın 758 / 1357'de Süleyman Paşa tarafından ele geçirildiğini açıklar ancak daha sonra Sultan I. Murad'ın fetihlerinin anlatıldığı kısımda kasabanın tekrar fethedildiğini “İpsala feth-i mükerrer” ifadesiyle belirtir (Evliya Çelebi, 2008, s. 47). Bütün bunlarla birlikte Süleyman Paşa'nın babası Orhan Gazi adına İpsala'da sikke kestirmesi, dikkat çekici bir bilgidir (Sahillioğlu, 1993, s. 502). Bu çerçevede İpsala'nın Süleyman Paşa tarafından ele geçirildiği ve onun 1357'deki ölümünden sonra kaybedildiği, ardından da tekrar fethedildiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Fethinden hemen sonra nahiyenin Osmanlı idarî sistemine tabi olduğu sancak, demografik yapısı, timarları, vakıfları ve iktisadî hayatına dair bilgilere ulaşabileceğimiz ana kaynak niteliğinde bir tahrir defteri bulunmamaktadır. Ancak yaklaşık fethinden yüzyıl sonra 1456 tarihli icmal tahrir defteri (MC-089, ss. 97-113) aracılığıyla Paşa Livası'na tabi olan İpsala merkezi ve taşra iskân birimleri hakkında verilere erişebiliyoruz. Paşa Livası'nın idarî sınırları ise XIV. yüzyıldaki fetihler sayesinde belirmeye başlamış ve XVI. yüzyılın başından itibaren kesin şekli tahrir defterleri vasıtasıyla tespit edilebilmiştir. Bu

yüzyılda da İpsala Paşa Livası'na tabi bir kaza konumundadır (Sezgin, 2007, s. 183).

Coğrafi konumu ile askerî ve ticarî yollar üzerinde bir menzil olmasından dolayı İpsala, XV. ve XVI. yüzyıllarda Rumeli kuvvetlerinin toplanma merkezlerinden biridir. 1489 yılının sonlarına doğru yönü kesin olarak bilinmeyen bir sefer için Rumeli Beylerbeyi Yahya Paşa kuvvetleriyle Gelibolu ve İpsala aralığında toplanmış ancak mevsimin geçmesi üzerine seferden vazgeçilmiştir (Oruç Beğ, 2007, s. 145; Reindl, 2014, s. 252). Sultan II. Bayezid 1499'da Venedik ile yapılacak savaş hazırlıkları sırasında onları şaşırtmak için İpsala'da bir ordu toplamıştır (Fisher, 2014, s. 80). 1521 yaz aylarının başlarından itibaren Belgrat seferi hazırlıkları sırasında Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa kuvvetleriyle İpsala sahrasında toplanıp, buradan Sofya'ya doğru yola çıkmıştır (Sağırılı, 2000, s. 149; Yurdaydın, 1961, ss. 20-21). 1559 yılı içerisinde Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşayan iki şehzadesi Selim ve Bayezid arasında Konya'da yaşanan çarpışmadan önce padişah, durumu kontrol altında tutmak ve özellikle Selim'e destek amacıyla Rumeli Beylerbeyi'ne kuvvetlerini İpsala'da toplaması emrini vermiştir (Cezar, 2011, ss. 1128-1129; Turan, 1997, ss. 88-96). Rumeli kuvvetlerinin özellikle doğu istikametinde gerçekleşecek seferler esnasında geniş düzlüklere ve çayırlara sahip İpsala'da toplanması, burasının önemli bir köprübaşı ve kontrol noktası olduğunu göstermektedir.

İpsala nahiyesinin ve taşra iskân birimlerinin XV. yüzyılın ikinci yarısındaki içtimaî ve iktisadî hayatını ortaya çıkarabilmek amacıyla II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) devirlerine ait üç tahrir defteri incelenmiştir. 1456 tarihli ilk defterimizde nahiye merkezine ve taşrasına dair bilgiler tam olarak tespit edilebilmektedir. Sultan II. Bayezid devrine ait parça halde olan diğer iki defterden ilkinde nahiye merkezine ait veriler bütünüyle görülse de ikincisinde yoktur. Taşra iskân birimlerinin verileri ise her ikisinde de eksiktir. II. Bayezid zamanına ait ilk defterin 1485 yılı içerisinde (TT.d-971, ss. 1-24) ve ikincisinin de (TS.MA.d-8236, v. 11b-17a) 1494-1498 yılları arasında Rumeli Beylerbeyi olan Yakup Paşa döneminde (Ferlibaş, 2020, ss. 137-140) tutulduğu anlaşılmaktadır¹. İşte bu noktada nahiyenin taşra birimlerini incelerken XV.

¹ Osmanlı Arşivinde TT.d. 971 fon numaralı İpsala nahiyesi timar kayıtlarını içeren parça defter tarihsizdir. İçerisinde tarih tespit etmek için tek başına bir bilgi yoktur. Fakat arşiv kayıtları içerisinde TS.MA.d-8236 fon numaralı, içerisinde Keşan ve İpsala nahiyelerinin timar kayıtlarını içeren başka bir parça defter bulunmaktadır. Sultan II. Bayezid devrinde 1494-1498 yılları arasında Rumeli Beylerbeyi olan Yakup Paşa döneminde tutulduğu içindeki "Timâr-ı Doğançî Karaca Beğ ber-mücib-i hükm-i Yakub Paşa mîr-i mîrân-ı Rûm-îlî" ve "Çiftlik-i Yusuf bâzdâr hâric ez-defter Beğlerbeği Yakub Paşa hazretleri mektûb gönderib" (TS.MA.d-8236, v. 1a-2b) şeklindeki bilgilerden anlaşılan bu defterde, İpsala nahiyesine ait timar köyleri de vardır. Bunlardan Karpuz Burnu, İne Hacı, İbrahim Divane, Korucu ve Köse Ejder

yüzyılın son çeyreğine dair bilgilerde eksikler olacağından, defterlerdeki veriler karşılaştırılırken bazı boşluklar oluşacaktır. Ancak yine de incelediğimiz dönem için bir İpsala nahiyesi görüntüsü çıkarmaya çalışacağız.

1. Nahiyeye Merkezi ve Nüfus Yapısı

XIV. yüzyılın son çeyreğinde nahiyeye merkezinin içtimai ve iktisadî hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Osmanlılar fethettiğinde İpsala, muhtemelen kale surlarıyla sınırlı nüfusa sahip bir iskân birimi iken sonraki süreçte surların dışına çıkıp kalenin etrafında gelişme imkânı bulmuştur. Osmanlıların yerleşim alanlarını genişletmeye başlaması, zaman içerisinde kalenin askerî amaçlı kullanılmasına sebep olmuştur. Sultan I. Bayezid devrinde Germiyanoglu II. Yakup Bey'in 1390 yılında kaleye hapsedilmesi ve 1399 yılında kendisinin buradan kaçması (Varlık, 1974, ss. 69-71), kalenin varlığının XV. yüzyıl başlarında sürdürdüğünü göstermektedir.

Fetret Devri'nde (1402-1413) Rumeli topraklarında şehzadeler arasında taht mücadeleleri yaşanmış, süreç içerisinde İpsala da bu durumdan etkilenmiştir. 1433 yılının başlarında İpsala'yı ziyaret eden Fransız seyyah De La Broquiere (2000, s. 232), kasabanın önceden güzel bir iskân birimi olduğunu fakat şimdi harabe halde bulunduğunu belirtir. Seyyahın kasabanın harabe durumunu hangi dönemle karşılaştırdığı bilinmemektedir. Fetretin bitiminden yirmi yıl sonra kendisinin kasabaya uğradığı düşünülürse dönemin olumsuz etkilerinin kalmayacağı da aşıkârdır. Bu bağlamda XV. yüzyılın ikinci yarısında kasabanın ve taşrasının idarî yapısının oluştuğunu, yönetici ve görevlilerin varlığından anlıyoruz. 1456 tahririnde (MC-089, s. 109) nahiyenin yöneticisi kadıya, geçimini sağlaması için timar geliri tahsis edilmiştir. Ayrıca merkezde ve en fazla nüfusa sahip Köpekli köyünde birer kadı naibi varken kasabada bir de subaşı bulunmaktadır (MC-089, ss. 97-99). 1485 yılında da nahiyenin bir kadısı ve naibi vardır (TT.d.-971, s. 11). Bunlarla birlikte 1490 yılında kadı ve mimar, İpsala Camii'ni tamir ettirerek kasabada hayratların kontrol edildiğini ve korunduğunu göstermektedir (Gökbilgin, 2007, s. 221). Bütün bu bilgiler

(Erdir) köyleri, TT.d. 971'de de bulunmaktadır. İki defterdeki bu köyler karşılaştırıldığında TS.MA.d-8236'de köylerin yekunları verildikten sonra "fi'l-asl" ibaresi görünmektedir. İbarenin altındaki hane, mücerred ve hasıl verileri ise TT.d 971'dekilerle aynıdır. Ayrıca iki defterde kayıtlı köylerin vergi nüfusu erkeklerinin isimleri karşılaştırıldığında, bunların bir kısmının aynı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı TT.d. 971 numaralı defter, TS.MA.d-8236 defterinden önce tutulmuş olup muhtemeldir ki Sultan II. Bayezid devrinin ilk dönemlerinde 1485'te yapılan genel tahrirlerdeki "asıl defter" statüsündedir. Ayrıca TS.MA.d-8236 numaralı defterin Keşan ve İpsala nahiyelerine tabi köyleri karışık halde vermesi ve bir kısmını içermesi, bununla birlikte defterde "ez-ziyâde" tabirinin bulunması, bu tahririn köylerdeki fazla vergi nüfusunun tespiti amacıyla TT.d. 971 numaralı defter esas alınarak beylerbeyi tarafından yaptırıldığını düşündürmektedir.

nahiyenin Fetret'ten sonraki süreçte yöneticisi, görevlileri ve ahalisiyle birlikte yerel yönetim, güvenlik ve toplumsal açıdan geliştiğinin bir yansımasıdır.

Tablo 1. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Paşa Livası'na Tabi Bazı Nahiyelerin Merkez Nüfusları

Nahiye	1456 Tahriri ²				1485 Tahrirleri ³					
	Mahalle Sayısı	Müslüman Hane	Hıristiyan Hane	Tahmini Nüfus ⁴	Mahalle Sayısı	Müslüman		Hıristiyan		Tahmini Nüfus
						Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	
Yanbolu	18	727	65	3.960	-	-	-	-	-	-
İpsala	14	608	-	3.040	14	588	183	-	-	3.123
Gümülcine	14	476	132	3.040	14	330	40	42	5	1.905
Ferecik	5	207	58	1.325	-	-	-	-	-	-
Fikeli	-	28	95	615	-	21	1	130	-	756
Üsküdar	-	66	21	435	-	53	14	33	-	444
Pravadi	1	32	12	220	-	14	1	1	-	76
Dimetoka	-	-	-	-	16	340	56	112	1	2.317

Anadolu şehirleri üzerine yapılan çalışmada (Faroqhi, 2000, ss. 12-14) bir yerleşimin kent ya da kasaba olabilmesi için idarî açıdan en az bir kadısının bulunması ve pazar etkinliklerinin olması üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte kentlerin ve kasabaların büyüklerinde vergi nüfusu açısından bir sınıflandırma yapılmış olup kasabaların 400 ila 999 vergi nüfusundan oluştuğu açıklanmaktadır. Bu açılardan bakıldığında İpsala, yarı-kırsal pazar yerleşimi olup kasaba mahiyetindedir.

Çalışmamıza konu olan dönemden önce İpsala merkezinin mahalle sayısı bilinmese de XV. yüzyılın ikinci yarısında on dört mahalleden ibarettir. Aynı dönemlerde çevresindeki diğer nahiyelerle de karşılaştığımız tabloya göre İpsala, Gümülcine, Dimetoka, Yanbolu nahiyeleri gibi fazla sayıda mahallesi ve nüfusu olan bir kasaba durumundadır. 1456 tahririnde mahallelerin isimleri ve haneleri ayrı olarak verilmese de, bunlar 1485 defterinde görülebilmektedir. Diğer taraftan her iki tahrir döneminde de merkezde gayrimüslim nüfus kaydı bulunmamaktadır. Fetih esnasında Hıristiyanların merkezde buldukları,

² MC-089'da nahiyelerin nüfus verileri için bk. Yanbolu s. 222, İpsala s. 97, Gümülcine s. 35, Ferecik s. 69, Fikeli s. 206, Üsküdar s. 192, Pravadi s. 141. Dimetoka Nahiye merkezine ait veriler 1456 tahririnde bulunmamaktadır.

³ 1485 Tahrirleri kısmında birden fazla tahrir defterinden yararlanılarak nahiyelerin nüfusları ortaya çıkarılmıştır. İpsala TT.d.-971, s. 2-15; Gümülcine MAD-16148, s. 1-10; TT.d-20'de Fikeli s. 7-9; Üsküdar s. 83-84; Pravadi, s. 27; Dimetoka s. 141-150; Ferecik ve Yanbolu nahiyelerinin Sultan II. Bayezid zamanına ait nüfus verileri tespit edilememiştir.

⁴ Tahmini nüfus= Hane x 5 + Mücerred olarak hesaplanmıştır.

sonraki süreçte diğer bölgelere göç etmeleriyle nüfuslarının azaldığı ya da ihtida süreciyle Müslüman oldukları söylenebilir.

1456 tahririnde hane başlığı altında Müslüman çift ve bennâk kaydedilmişken, mücerredlerle ilgili veri yoktur. 1485 tahririnde mücerredler, ayrıca gösterilirken bennâklar belirtilmemiştir. Bu noktada merkezde hane açısından bir azalma yaşanmıştır. Ancak mücerredlerin sayısında önemli bir değişim vardır. Böylece tahmini nüfusta otuz yıllık süreçte % 2,7 gibi az bir artış olmuştur. 1485’de ise İpsala merkez nüfusunun ayrıntıları aşağıdaki tabloda görülebilmektedir.

Tablo 2. 1485 Yılında İpsala Merkez Mahalleleri

Mahalle	Hane	Mücerred	Tahmini Nüfus	Nüfus Yüzdesi
Kapucu	101	27	532	17,03%
Saraç İlyas	77	30	415	13,29%
Bayram Bey	49	16	261	8,36%
Mübarek Şah	49	15	260	8,33%
Köprü	47	22	257	8,23%
Hacı İbri / Dervişan	46	14	244	7,81%
Akarca / Kurşunlu	39	10	205	6,56%
Debbağın	35	11	186	5,96%
Cami-i Köhne	34	11	181	5,80%
İdris	30	5	155	4,96%
Kazancı	29	6	151	4,84%
Cami / Hoca Hamza	28	10	150	4,80%
Hasan Halife	18	6	96	3,07%
Mevlana Muslihiddin Halife	6	-	30	0,96%
Toplam	588	183	3.123	100,00%

XV. yüzyılın son çeyreğinde İpsala merkezinde mahallelerin çoğunun hane sayılarının otuzun altında kalmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte on mahallede hane sayılarının otuz ve üzerinde bulunması, tek mahalle hariç bütün hepsinde nüfus yoğunluğunun fazla olması, İpsala’nın fethinden sonra etkili bir biçimde iskân politikasına tabi tutulmasıyla ve bir ölçüde de ihtida hareketiyle açıklanabilir. Böylece merkezde Müslüman nüfus kesafeti oluşmuş ve bu durum XV. yüzyılın ikinci yarısında dahi devam etmiştir.

En düşük nüfusa sahip Mevlana Muslihiddin Halife Mahallesi’nin ahalisine vergiden muaf olduklarına dair Sultan II. Bayezid tarafından hükm-i şerif verildiğiyle ilgili XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde bilgi bulunmaktadır (Yılmaz, 2020, ss. 130-131). Ancak 1485 tahririnde bu durum hakkında veri tespit edilememiştir. Öte yandan en düşük sayıda haneye sahip olması, mahallenin II. Bayezid devrinden hemen önce veya o sırada kurulduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte mahallenin XVI. yüzyılda nüfusunun artmış olması (Yılmaz, 2020, s. 135), XV. yüzyılın son çeyreği içinde kurulduğu ihtimalini yükseltmektedir.

XV. yüzyılın ikinci yarısı için İpsala merkez nüfusunun toplumsal kesimleri hakkındaki verileri tahrir defterleri aracılığıyla elde edebilmekteyiz. Ancak bu noktada 1456 tahririnde mahallelerinin nüfusuna dair mufassal bilgiler az olmakla birlikte İpsala mahallelerinde muaf sınıfa giren dinî görevliler arasında 13 *imam*, 10 *müezzin* ve 1 *hafız* bulunmaktadır. Ayrıca dinî ve sosyal konumları açısından değerlendirebileceğimiz 2 *derviş* ve 3 *tekyenişin* de vardır. Osmanlı kasabalarının ve şehirlerinin tahrir kayıtlarında görebileceğimiz fiziksel veya ruhsal yönden zayıf kişiler de İpsala merkezinde bulunmaktadır. Fizikî eksiği olan *amâ*, *kötürüm* ve *hastadan* birer kişi varken, ihtiyarlayıp kocamış anlamında olan *fertüttan* iki kişi görünmektedir. Ayrıca ruhsal açıdan zayıf ve deli manasına gelen *cünûn* başlığı altında bir kişi tespit edilmiştir. Kasabada diğer kesimlerden *hizmetkârlar* ile *ortakçı kullar* dikkat çekmektedir. Hizmetkârların dördü zeamet sahibine, beşi Murad Bey adındaki kişiye, biri ise veled-i Satı'ya tabidir. Ortakçı kulların sayısı on olup, hepsi zeamet sahibine bağlıdır. 1456 yılında esnafların durumuna dair ayrıntılı bilgiler yoktur. 1485 tahriri, mufassal olduğu için toplumsal kesimlerle ilgili aşağıdaki ayrıntılı tabloyu oluşturabilmekteyiz.

Tablo 3. 1485 Yılında İpsala Merkezdeki Toplumsal Kesimler

Toplumsal Kesimler	Hane	Mücerred	Toplam Nefer	Nefer Yüzdesi
Unvanı ve Mesleği Yazılmayanlar	262	129	391	50,71%
Esnaflar-Zanaatkârlar	89	13	102	13,23%
Veled-i Abdullah olarak kayıtlılar	41	9	50	6,49%
Gulâm	40	5	45	5,84%
Azâde	26	8	34	4,41%
Atık	22	5	27	3,50%
İmam	18	-	18	2,33%
Müezzin	18	-	18	2,33%
Hacı	11	2	13	1,69%
Derviş	10	-	10	1,30%
Müslim-i nev	3	5	8	1,04%
Şakird	2	5	7	0,91%
Siyah	4	1	5	0,65%
Kethüda	5	-	5	0,65%
Divâne	4	1	5	0,65%
Anadolulu	4	-	4	0,52%
Yağcıyân	4	-	4	0,52%
Eşkinci	3	-	3	0,39%
Küreciyân	3	-	3	0,39%
Kayyim	2	-	2	0,26%
Muhtesib	2	-	2	0,26%
Reis	2	-	2	0,26%
Süfî	2	-	2	0,26%
Ahî	1	-	1	0,13%
Çiftçi	1	-	1	0,13%
Hâfiz	1	-	1	0,13%
Hatib	1	-	1	0,13%
Leng	1	-	1	0,13%
Muarrif	1	-	1	0,13%
Muhacir	1	-	1	0,13%

Nağra-zen	1	-	1	0,13%
Nâib-i Kadı	1	-	1	0,13%
Şeyh	1	-	1	0,13%
Tatar	1	-	1	0,13%
Toplam	588	183	771	100,00%

Tabloda toplulukları tahrir defterindeki kayıtlanmalarına göre hane ve mücerred olarak inceledik. Bunların toplamı olarak da nefer tabirini kullandık. Böylece her bir nefer, vergi veren ve muaf statüsündeki erkeklerden oluşmaktadır. Bundan dolayı birden fazla unvana veya mesleğe sahip olanları tek bir kesimde göstererek merkezin toplam nüfusu üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Özellikle bir zenginlik belirtisi olarak da bilinen *hacı* unvanına sahip 23 kişi tespit edilmiştir. On üçünün sadece unvanı “*hacı*”dır. Diğer onunun dördü, debbağ, kuyumcu ve kalaycı olup altısı ise imam, müezzin, kethüda ve hafızdır. Bu özellikteki on *hacı*, tabloda kendi başlıkları altında gösterilmiştir.

Tabloda esnaf ve zanaatkârların önemli bir sayıya ulaşması, XV. yüzyılın ikinci yarısında İpsala merkezinin iktisadî hayat açısından gelişmişliğinin bir göstergesi olup toplumun diğer kesimleri de ayrıca önem arz etmektedir.

İmam, müezzin, hatip, hafız, derviş, sufi, şeyh gibi dinî ve içtimai zümrelerin toplam içindeki payı % 6,61’dir. Bu noktada her mahallede birer imam ve müezzin kayıtlı olmakla birlikte İdris ve Kapucu Mahalleleri’nde ikişer, *Hacı İbri*’de ise üç imam bulunmaktadır. İdris Mahallesi’ndeki imamlardan biri, *Cami-i Köhne* görevlisidir. Kapucu Mahallesi’nde üç, Bayram Bey ve İdris Mahalleleri’nde ise ikişer müezzin vardır. Ancak İdris Mahallesi’ndeki müezzinler, *Cami-i Köhne*’de vazifelidir. Derviş zümresinden üçünün Köprü Mahallesi kayıtlarında “tekyenişin” oldukları yazıldığından, burada bir tekke bulunduğu söylenebilir. Bu dönem itibariyle dinî hizmetlerin ifa edilmesi noktasında İpsala merkezinde herhangi bir görevli sıkıntısı yaşanmadığını anlıyoruz.

İpsala’daki diğer bir zümreyi ise mahallede yaşayanlar tarafından seçilen ve kasaba yöneticileri ile mahalleli arasındaki ilişkileri düzenleyen *kethüdalar* oluşturmaktadır. Tabloya göre merkezde beş kethüda olmasına rağmen, Köprü Mahallesi’nde kuyumcu olarak kaydedilen biri daha kethüdadır. Ancak tabloya sadece esnaf olarak yansıtılmıştır. Böylece toplam 6 kethüda, merkezde vazifelerini yerine getirmektedirler. Bunlardan biri “*Kethüdâ-yı şehîr*”, diğerleri ise *Cami-i Köhne*, İdris, Köprü, Mübarek Şah ve Saraç İlyas mahallelerinin kethüdadıdır.

1485 tahririnde kasabanın en dikkat çeken kesimlerinin başında *veled-i Abdullah* şeklinde kayıt altına alınanlar gelmektedir. Tahrir defterlerinde bu şekilde yazılanların genel olarak ihtida yoluyla din değiştiren kölelerden ve hür gayrimüslimlerden oldukları bilinmektedir (Sahillioğlu, 1983, ss. 219-220). Ancak Osmanlı toplumunda Abdullah ismi, Müslümanlar tarafından da

kullanılan bir isim olduğu için bütün “veled-i Abdullah” kayıtlılarının ihtida edenlerden oluşmadığını dahi göz önüne almalıyız (Kurt, 1992, s. 182; Emecen, 2011, s. 332; Yılmaz, 2011, ss. 135-136). Çünkü defterde baba adları Abdullah olup ihtida eden ile Müslüman olanı ayırmamızı sağlayacak açıklayıcı veri yoktur⁵. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda kölelere verilen isimler üzerinden baktığımızda İpsala’dakilerin içinde Armağan, Atmaca, Bazarlı, Hoşkadem, Karaca, Karagöz, Sunkur, Şirmerd, Uğurlu ve Yusuf gibi isimler çoğunluktadır. Böylece kasabada ağırlıklı olarak sonradan Müslüman olmuş kölelerin varlığı fark edilmektedir.

Tabloda ihtida ile ilgili bir başka veri ise *Müslim-i nev* şeklindeki kayıtlılardır. Bunlar muhtemelen tahrirden hemen önce Müslüman olup vergi veren erkek nüfustur. Hane kayıtlılarının varsa eşlerinin ve kızlarının da Müslümanlığı seçtikleri, mücerredlerin de büyük olasılıkla bu haneler içerisinden oldukları söylenebilir.

İpsala’daki Müslümanların sahip olduğu köleler ve esirlerle ilgili 1456 yılının başında Enez’in (İnöz) fethinden önce yaşanan gelişmeler, Osmanlı tarihlerine yansımıştır. Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce Enez halkı, İpsala ve Ferecik’deki Müslümanların köle ve esirleri kasabalarına kaçarlarsa onları iade etmezler hatta sahiplenirlerdi. Bu durum ise padişaha kadar giden şikâyetlere ve diğer başka nedenlerle birlikte Enez’in fethine sebep olmuştur (Âşık Paşazade, 2003, ss. 221-222; Mehmed Neşri, 1957, ss. 713-715; Yücel ve Sevim, 1991, s. 38). Böylece Müslümanların köle ve esirlerinin ellerinden alınması, Osmanlı Devleti nazarında hâkimiyetine karşı bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. 1456 tahririnde İpsala’daki köle ve kölelikten azat edilmiş kesimler hakkında ayrıntılı bilgi olmasa da 1485’te bunları görebilmekteyiz. Bu kesim tabloda *gulâm*, *azâde* ve *atık* ifadeleriyle yazılmıştır. Tahrir defterinde gulâmların kimlere tabi oldukları isimle belirtilmiş olmakla birlikte sahiplerin çoğunun unvanı yoktur. Bu noktada Akarca Mahallesi imamının iki, hatibin ise bir gulâmı bulunmaktadır. Boyacı Yahya adlı esnafın ve Ahi Muhyiddin’in birer gulâmı vardır.

Eskiden kul olup azat edilmiş kişiler (Barkan, 1980, ss. 653-654) ise defterde *azâde* ve *atık* olarak iki farklı şekilde⁶ kayıt altına alınmışlardır. Bunların sahibi

⁵ Sahillioğlu (1983, ss. 219-220) hür olanların ayrımının belgelerde “el-hür” ifadesiyle anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Ancak 1485 tahririnde bu ifade veya benzerleri yoktur.

⁶ Nahiye merkezi ile ilgili karşılaştırma yapamamak da, 1485 tahririnde (TT.d.-971, s. 19) Köse Ejder köyünde “Aydın azâde-i Tayyîb” ve Kadem azâde-i Abdurrahman” şeklinde kayıt altına alınan kişiler, 1494-1498 tahririnde (TS.MA.d-8236, v. 15a) “Aydın mu’tak-ı Tayyîb” ve Kadem mu’tak-ı Abdurrahman” olarak yazılmışlardır. Anlaşılan tahrir defterlerindeki atık, azâde ve mu’tak gibi kavramlar, azat edilmiş gulâmları göstermektedir.

olan kişilerin de isimleri çoğunlukla unvanları olmadan yazılmıştır. Unvanı olanlardan hacıların ise azat ettikleri köleler fazlacadır. Bununla birlikte debbağ ve saraç gibi esnafın da azatlıları görünmektedir.

Gulâm, azâde ve atıkların nasıl ele geçirildikleri veya nerelerden getirilip kimler tarafından satıldıklarına dair veriler defterde yoktur. Fakat bunların bir kısmının savaşlar sırasında ele geçirilenler oldukları, diğerlerinin de çeşitli şekillerde köle tacirleri tarafından satıldıkları ileri sürülebilir. Özellikle azâdelerin ve atıkların, Fatih Sultan Mehmed devrinde Karadeniz'in fethi ve Rumeli fütuhâtı süreçlerinde elde edilen esirlerden veya satın alınan kölelerden olduklarını söyleyebiliriz. Bunlar, 1485 yılına geldiklerinde azat edilmiş ve hür olmuşlardır. Gulâmların bir kısmının ise yakın tarihlerde ele geçirilen savaş esirlerinden olma ihtimalleri yüksektir⁷. Osmanlılar, 1484 Temmuz ve Ağustos'unda Kili ve Akkirman'a seferler düzenleyip buralardan oldukça fazla sayıda esir ve köle ele geçirmişlerdir (Âşık Paşazade, 2003, s. 280). Muhtemeldir ki İpsala'daki gulâmların bir kısmı da bu seferlerden elde edilenlerdendir. Bununla birlikte gulâmların, azâde ve atıkların zaman içerisinde bir kısmının evlendiği, diğerlerinin de bekâr (mücerred) kaldığı tablodan anlaşılmaktadır.

Öte yandan merkezde kayıtlı bütün erkeklerin medenî durumlarını değerlendirdiğimizde evliler %76.26, bekârlar ise %23,74'lük bir orandadır. Bekârların toplam erkek sayısı içinde yaklaşık dörtte bir oranına ulaşması, genç nüfusun fazla olduğunu gösterebileceği gibi yaşlı ilerlemiş olup hiç evlenmemiş veya dul kalmış erkeklerin de bu rakamların içinde bulunacağı unutulmamalıdır. Özellikle 13 mücerred esnafın içinde hacı unvanına sahip debbağın bulunması ve dellâl, eskici, çerçi, helvacı, saraç gibi meslek sahiplerinin kaydedilmesi, bu açıdan dikkat çekicidir.

Anlaşılan otuz yıllık süre içerisinde nüfusunda önemli bir değişiklik yaşamayan İpsala, demografik yapısını da korumuş ve üretim potansiyelini devam ettirmiştir. Böylece merkezdeki nüfus, taşra iskân birimleri ile etkileşime girip içtimai ve iktisadî ağlar kurmuş ve bir hinterlant oluşturmuştur.

2. Taşra İskân Birimlerinin Nüfus Yapısı

İpsala nahiyesinin taşra iskân birimlerinin sayıları ve nüfus verileri, 1456 tahririnde tam olmasına rağmen 1485 ve 1494-1498 tahrir defterlerinde eksiktir. Aşağıdaki tabloda iskân birimleri ve nüfusları verilmiştir.

⁷ 1485 tahririnde (TT.d.-971, s. 19) gulâm (Mesud gulâm-ı Rahîm) olarak yazılanlardan bazılarının, 1494-1498 tahririnde (TS.MA.d-8236, v. 15a) mu'tak (Mes'ud mu'tak-ı Rahîm) oldukları vakidir.

Tablo 4. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında İpsala Nahiyesinin Taşra İskân Birimleri ve Nüfusları

İskân Birimi	1456 Tahriri			1485 Tahriri ⁸			
	İskân Birimi Adedi	Hane Toplamı	Tahmini Nüfus	İskân Birimi Adedi	Hane Toplamı	Mücerred Toplamı	Tahmini Nüfus
Köy	43	712	3.560	25	335	51	1.726
Mezraa	1	8	40	-	-	-	-
Çiftlik	2	8	40	1	-	-	-
Zemin	1	3	15	-	-	-	-
TOPLAM	47	731	3.655	26	335	51	1.726

1456 yılında İpsala, merkez ve taşrasıyla birlikte 1.339 hane olup, tahmini nüfusu 6.695 kişidir. Böylece nahiye nüfusunun %54,59'u taşra iskân birimlerinde, %45,41'i merkezde yaşamaktadır. Neticede dengeli bir merkez-taşra nüfusu vardır. 1485 yılında merkezin nüfusu bilinmekle birlikte taşranın nüfusu tam olarak tespit edilememiştir. Yine de bir fikir vermesi açısından merkezin ve taşranın toplam hane sayısı, 943 ve mücerredler, 234'tür. Tahmini nüfus ise 4.849 kişi olmuştur. Bu aşamada taşra verilerinin eksik olmasından dolayı merkezin nüfus oranı % 64,4, taşranınki ise %35,6 seviyesindedir.

Öte yandan iskân birimlerinin idarî yapısı hakkında kısa bir değerlendirme yapabiliriz. 1456 tahririnde (MC-089, s. 79) İpsala'ya tabi 43 köyden biri Ferecik nahiyesi kayıtları içerisinde tespit edilen Koyundepesi'dir. Meriç'in doğusunda ve İpsala merkezinin güneyinde kalan köy, XVI. yüzyıl içinde Ferecik kazasına bağlıdır (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 45).

1456 tahririnde (MC-089, s. 111) iki çiftlikte haneler, yoldaş veya nöker anlamına gelen *hemsâye* (Beldiceanu-Steinherr, 1991, s. 49) başlığı altında yazılmışlardır. Çiftliklerden biri İbrahim Fakih Vakfı'nın olmalıdır. Çünkü vakfın haneleri vardır ve iskân birimi yazılmamıştır. Ancak XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre (TT.d.-73, s. 54; TT.d.-77, s. 375) vakfın Köse Temür adında bir çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. 1485'te vakıf kaydına ulaşmasak da bu sırada dahi vakfın çiftlik sahibi olduğu düşünülmektedir.

İkinci çiftlik, 1456 tahririnde (MC-089, s. 113) "Mustafa Veled-i Mukbiliç?" ismiyle kayıtlanmıştır. 1494-1498 tahririnde (TS.MA.d-8236, v. 12a.) Resül Çiftliği olarak kayıtlara geçmiş ve XVI. yüzyılda dahi böyle anılmıştır (TT.d.-

⁸ 1485 yıllı verileri Sultan II. Bayezid dönemine ait farklı iki parça defterden tespit edildiği için iskân birimleri oldukça eksiktir. Muhtemeldir ki bu tarihlerde İpsala Nahiyesi'ne tabi daha fazla iskân birimi bulunmaktadır. Bu durum, iki dönemi karşılaştırmak açısından da eksiklikler ortaya çıkarmıştır. Ancak bir fikir vermesi amacıyla böyle bir tablo ortaya koymayı uygun gördük.

77, s. 369; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 80). 1456 tahririne göre çiftlik, Sultan Murad Hüdavendigâr'ın vakfettiği gemiyi işletmesi için Sultan II. Murad tarafından berat verilerek Bahşi oğlu Resül'ün tasarrufuna bırakılmıştır. Ancak Resül, 1456'dan önce vefat edince kardeşi Hamza'nın çiftliği tasarruf etmeye başlamasına rağmen herhangi bir beratı yoktur. Çiftliğin hâsılatı, 34 akçedir. 1494-1498 tahririnde (TS.MA.d-8236, v. 12a) ise 455 akçelik hâsılatı olan çiftlik, Musa oğlu Hızır'a nehirden vakıf gemi işletenlerin reisi tayin edilmesi karşılığında beratla tevdi edilmiştir.

1456 yılında İpsala merkezinin sınırında olup üç hanesi bulunan ve “zemin” olarak kayıt altına alınan Orfana (MC-089, s. 98), 1485'te dört hane olmasına rağmen “karye” şeklinde yazılmıştır (TT.d.-971, s. 18). İpsala taşrasındaki iskân birimlerinin idarî durumları bu şekilde iken nüfus yoğunluğu tabloda görülmektedir.

Tablo 5. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Hane Sayılarına Göre Taşra İskân Birimleri

İskân Birimi	1456 Tahriri								1485 Tahriri					
	Hane Aralığı								Hane Aralığı					
	60-69	50-59	30-39	20-29	11-19	10 ve Altı	Boş İskân Birimi	Toplam	70-73	30-39	11-19	10 ve Altı	Boş İskân Birimi	Toplam
Köy	1	1	5	5	13	15	3	43	1	2	8	10	4	25
Mezraa	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Zemin	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Çiftlik	-	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	1	1
Toplam	1	1	5	5	13	19	3	47	1	2	8	10	5	26

63 hane ile Köpeklü (Hasköy) 1456'da en fazla nüfusa sahip köydür. İkinci sırada ise 56 hane ile Çavuş köyü bulunmaktadır. Diğer köylerin nüfusları, kırk hanenin altındadır. Bir hane ile Aziz köyü, en az nüfusa sahiptir. İbrahim Danişmend, Sofu Rahman ve Minnet köylerinde ise nüfus bulunmamaktadır. Bu çerçevede iskân yerlerinin %93'62'sinde nüfus vardır. Bu durum fetihten yüzyıl sonra üretim açısından İpsala taşrasının etkin olduğunun ve toplumsal yönden de geliştiğinin işaretidir. Ancak tabloda hane sayısı, on ve altında bulunan köylerin adedi dikkat çekmektedir. 1456 defterinde not düşülen açıklamalardan, köylerdeki az nüfusun sebeplerine dair fikirler edinilebilmektedir. Hane sayısı on olan Barakî köyü ile ilgili “harâmî korkusundan gayri yere varmışlar” ifadesi önemlidir (MC-089, s. 102). Muhtemelen köy civarında hırsızlığın ve haydutluğun fazla olması, nüfusun başka köy veya iskân birimlerine göç etmesine sebep olmuştur. Bazı köylerde ise tarım alanlarının yetersiz veya verimsiz olması, hanelerin başka yerlerde dahi tarım yapmalarına ve zamanla nüfusun azalmasına sebep olmuştur. Karpuz Burnu köyü, dokuz hane iken

bunların farklı yerlerde de tarım yaptıkları anlaşılmaktadır⁹. Nahiye merkezine yakın olan köylerin zaman içerisinde nüfuslarını kaybettikleri ve hatta kalan hanelerin merkezin tarım arazilerinde çiftçilik yaptıkları görülmektedir¹⁰. Bunlarla birlikte boş olan iskân yerlerinin haneleri kendilerine yakın olan daha fazla nüfuslu köylere dahi göç etmişlerdir¹¹. 1456 yılında İpsala taşrasındaki iskân birimlerinin nüfusuna dair yansımaları genel hatlarıyla bu şekilde görebilmekteyiz.

Yaklaşık otuz yıl sonra 1485 yılında İpsala taşrasında 73 hane 4 mücerred ile en fazla nüfusa sahip köy, yine Köpeklü'dür. İkinci sırada 37 hane 10 mücerred ile Köse Ejder bulunmaktadır. Bir hanesi olan Saru Ömer (Hatun Pınarı), en az nüfusa sahiptir. Danişmend İbrahim, Rahman, Murad Hisarım ve Dügenince (Geligör) köyleri ile Resül Çiftliği boş iskân birimleridir. Ayrıca Büyük ve Küçük Yassıviran, Orfana ve Saru Ömer köylerinde hiç mücerred yoktur. Öte yandan 1456'da boş olan Sofu Rahman köyünde 1485 tahririnde 5 hane ve bir mücerred kayıt altına alınmıştır.

İpsala taşrasının toplumsal yapısı hakkında 1456 tahriri, yeterince mufassal bilgiler içermemektedir. Dinî görevliler olarak on beş köyde ve bir çiftlikte birer imam kaydedilmişken hiçbirinde müezzin yoktur. Bu noktada 47 taşra iskân biriminin %34'ünde dinî görevlilerin olması, buralarda birer mescit veya camii olduğunu düşündürmektedir. Ancak diğer köylerde imam olmaması, buralarda ibadethane olmadığını göstermemektedir. İmamların bulunduğu iskân birimlerinin en yüksek nüfuslu olanı 63 haneli bir köy iken, en düşüğü ise sadece 7 haneden oluşan bir çiftliktir. Fakat hane sayıları on ve üzeri olan köylerin on birinde imam yoktur.

1456'da taşrada bulunan bir başka toplumsal kesim, konar-göçer *Yörükler* olup nüfusları 21 köyde 136 haneye ulaşmıştır. Böylece toplam 731 hane olan İpsala taşrasında %18,6 oranında Yörük hane bulunmaktadır. Ömerçe'nin tamamı, Orhan köyünün 15 hanesinin on dördü Yörüklerden ibarettir. Ayrıca Kolak Ali, Balaban, İsa ve Bayatlı Viran köylerinde dahi Yörük nüfusunun kesafeti söz konusudur. Yörüklerin hangi guruba dâhil oldukları 1456 defterinde belirtilmemiş olmakla birlikte, XVI. yüzyıl defterlerinde Tanrıdağı (Karagöz) Yörüklerinden oldukları anlaşılmaktadır (Gökbilgin, 1957, ss. 64-74).

1456 tahririnde taşra iskân birimlerinde 31 Hıristiyan hanenin varlığı tespit edilebilmektedir. Bunların hepsi, Edirne'deki Muradiye İmaret ve Mevlevîhânesi Vakfı'na tahsis edilmiş olan Çavuş, Osmanlı ve Öyüceklü köylerinde bulunmaktadır.

⁹ Gayri yerden dahi ekerler (MC-089, s. 106).

¹⁰ Karye-i Aziz, Hane 1, şehirden ekerler (MC-089, s. 109).

¹¹ Karye-i Sofu Rahman, Raiyyetleri Köse Ejder köyünde (MC-089, s. 101).

1485 tahririnde ise taşra iskân birimlerinin toplumsal kesimlerine dair çeşitli verilere ulaşabilmekteyiz. Taşrada vergi nüfusu *çift*, *bennâk* ve *mücerred* şeklinde kayıt altına alınmıştır. Böylece onların toplamı da nefer olarak tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 6. 1485 Yılında İpsala Nahiyesinin Taşra İskân Birimlerindeki Toplumsal Kesimler

Toplumsal Kesimler	Çift	Bennâk	Mücerred	Toplam Nefer	Nefer Yüzdesi
Unvanı ve Mesleği Yazılmayanlar	201	44	44	289	74,87%
Gulâm	21	5	1	27	6,99%
Azâde	11	1	1	13	3,37%
Anadolulu	8	3	-	11	2,85%
İmam	7	-	-	7	1,81%
Cüllâh	4	-	1	5	1,30%
Hayyât	2	2	-	4	1,04%
Atık	4	-	-	4	1,04%
Hacı	1	-	3	4	1,04%
Müslim-i nev	2	-	1	3	0,78%
Divane	2	-	-	2	0,52%
Hristiyan	2	-	-	2	0,52%
Siyah	2	-	-	2	0,52%
Sipahi Taallukâtı	2	-	-	2	0,52%
Toyucu	2	-	-	2	0,52%
Arabacı	1	-	-	1	0,26%
Dürüd-ger	1	-	-	1	0,26%
Eceovalı	-	1	-	1	0,26%
Haddâd	-	1	-	1	0,26%
Kethüda	1	-	-	1	0,26%
Müezzin	1	-	-	1	0,26%
Süfi	1	-	-	1	0,26%
Surna-zen	-	1	-	1	0,26%
Yağcı	1	-	-	1	0,26%
Toplam	277	58	51	386	100,00%

Tablodaki veriler, taşradaki toplumsal yapının unsurları olarak gulâmlar ile azâde ve atıklara vurgu yapmaktadır. 1485 tahririnde gulâm olarak kayıtlıların bazılarının, 1494-1498 tahririnde mu'tak şeklinde yazıldıkları ve azat edildikleri anlaşılmaktadır¹². Ayrıca 1485'teki gulâmlardan bazıları, 1494-1498'de veled-i Abdullah şeklinde yazılmıştır¹³.

¹² Karpuz Burnu köyünde 1485'te (TT.d.-971, s. 23) "Karaca gulâm-ı Mahmud" ve "Mihal gulâm-ı Umur" şeklinde kayıtlı olanların 1494-1498 tahririnde (TS.MA.d-8236, v. 11b) ise "Karaca mu'tak-ı Mahmud" ve Mihal mu'tak-ı Umur" olarak yazıldıkları görülmektedir. Defterlerin her ikisinde diğer bazı köylerde de bu tür azat olaylarının gerçekleştiği vakidir.

¹³ Şirmerd gulâm-ı Muhammedî (TT.d.-971, s. 24), Şirmerd veled-i Abdullah (TS.MA.d-8236, v. 11a).

Dinî görevliler açısından yedi köyde birer imam ve sadece bir köyde müezzin bulunmaktadır. Esnaf zümresinden de kişilerin olduğu taşrada, cüllâh ve hayyâtların sayıları göze çarpmaktadır.

1456 defterinde kayıtlı Yörüklerin, 1485'te taşrada verileri tespit edilememiştir. Ancak bu tamamen yok oldukları anlamına gelmemektedir. Sadece tahrir esnasında durumları belirtilmemiş olmalıdır.

Nüfus yapısı ile ilgili verdiğimiz bilgilerden sonra iskân birimlerinin ve buralarda yaşayan reayanın bağlı oldukları hâs, zeâmet ve timar dirlikleri hakkında açıklamalarda bulunabiliriz.

3. Hâs, Zeâmet ve Timarlar

Osmanlı Devleti'nin mirî arazi rejiminin temelini timar sistemi teşkil etmektedir. Devletin içtimaî, iktisadî ve askerî teşkilatının esasını da oluşturan bu sistem, hâs, zeâmet ve timar dirliklerinden oluşmaktadır. Mirî araziye dâhil olan yerlerdeki gelir kaynaklarının bir kısmı, doğrudan padişah ve şehzâde gibi hanedan üyeleri ile vezir ve sancak-beyi gibi büyük devlet adamlarına hâs olarak tahsis edilmektedir. Geriye kalan dirliklerden yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe arasında olanlar zeâmete, 20.000'den az olanlar ise timara ayrılmıştır.

1456 tahririne göre İpsala'nın ve taşra iskân birimlerinin hâsılatlarından padişah hâssına, bir zeâmete ve 22 timar dirliğine gelir bağlanmıştır. Timar dirliklerini eşkinci ve hizmet timarları olarak iki sınıfta toplayabiliriz. Bunlardan yirmisi eşkinci, ikisi ise hizmet timarıdır. Eşkinci timarlarında sipahi sefere, gelirine göre kendi bürümeli¹⁴ veya kendi cebeli¹⁵ olarak katılacağı gibi ayrıca fazladan da savaştı (cebeli, oğlan) getirmek zorunda olabilir. Hizmet timarları hiç savaştı çıkarmayabilecekleri gibi gelirlerine göre bürümeli, cebeli ya da oğlan temin etmekle sorumlu olabilirler.

¹⁴ Bürümeli, çelik halkalardan oluşan bir zırhla kuşanmış savaştıdır bk. (Beldiceanu, 1985, ss. 87-89).

¹⁵ Cebeli zırhla kuşanmış savaştı anlamındadır bk. (Beldiceanu, 1985, s. 90).

Tablo 7. 1456 Yılında İpsala Nahiyesi ile Taşra İskân Birimlerinin Bağlı Olduğu Üniteler ve Çıkarılan Savaşçı Gücü

İskân Biriminin Bağlı Olduğu Ünite	Ünite Adedi	İskân Birimleri					Toplam İskân Birimleri	Toplam Haneler	Toplam Gelirler (Akçe)	Ünitelerden Sağlanan Savaşçılar				
		Nahiye	Köy	Mezraa	Çiftlik	Zemin				Kendi Birümelî	Kendi Cebeli	Cebeli	Oğlan	Toplam Savaşçı
Padişah Hâssı	1	-	1	-	-	-	1	9	993	-	-	-	-	-
Zeamet	1	1	9	-	-	1	11	807	50.900	1		12		13
Timar	22	-	30	1	-	-	31	426	30.638	2	18	3	2	25
Vakıf	6	-	3	-	1	-	4	96	6.188	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	1	-	1	1	34	-	-	-	-	-
Toplam	30	1	43	1	2	1	48	1.339	87.760	3	18	15	2	38

Tablo'daki verileri incelediğimizde İpsala merkez ve ona bağlı taşra iskân birimlerinin %89,58'i ve bu yerleşim yerlerinde yaşayan hanelerin de %92,76'sının padişah hâssı, zeâmet ve timar dirliklerine bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu iskân birimlerinden elde edilen gelirler karşılığında zaim ve timar sahipleri, Osmanlı ordusu için savaşçı çıkarma yükümlülüğüne tabi tutulmuşlardır. Zeametten ve yirmi eşkinci timarından toplamda ordu için 38 savaşçı temin edilmektedir. İki hizmet timarından ise hiçbir savaşçı sağlanmamakla birlikte ikisinin yıllık geliri toplamda 2.088 akçedir. Ancak burada önem arz eden nokta, İpsala merkezi ile dokuz köy ve bir zeminden 50.900 akçe yıllık gelir elde eden zaimin buna karşılık kendisiyle birlikte 13 savaşçı çıkarması; toplam 28.550 akçe yıllık geliri olan yirmi eşkinci timarından 25 savaşçı elde edilmesidir. Böylece bir savaşçının Osmanlı Devleti'ne maliyeti zeamet göz önüne alındığında 3.915, eşkinci timarlarında ise 1.142 akçedir. Bu durum ise eşkinci timarlarının devlete maliyetinin daha düşük olduğunu göstermektedir.

1485 tahririnde timarlar tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte, toplamda bir zeamet ve altı timar belirlenmiştir. Bu çerçevede sadece zeameti ve nahiyenin seraskerine verilen timarı karşılaştırabiliriz. Zeamete İpsala merkez ile sekiz köyün yıllık toplam 58.181 akçelik hâsılatı gelir olarak tahsis edilmiştir. 1456'da zeamete bağlı iskân birimleri arasındaki İbrahim ve Barağı köyleri 1485'te yokken, Orfana zemini ise köy konumundadır (TT.d.-971, ss. 2-18). İskân birimleri azalmasına rağmen zeamet gelirlerinde otuz yıl içerisinde %14,3 oranında bir artış olmuştur.

1456 yılında nahiyenin seraskerine dört köy ve bir mezradan 3.208 akçe geliri olan bir timar tahsis edilmiştir (MC-089, s. 101). 1485'de ise aynı dört köye

ilaveten Korucu da eklenmiş, ancak mezra çıkarılmıştır. Bu tarihte timarın geliri, 5.202 akçedir (TT.d.-971, ss. 19-21). Böylece İpsala seraskerinin otuz yıl içerisinde geliri, %62,1 yükselmiştir.

Diğer taraftan 1485'te dirliklerden Osmanlı ordusuna çıkarılacak savaşçı sayıları tahrir defterinde kayıtlı değildir. Neticede iki önemli dirliğe bağlı iskân birimlerinin otuz yıl içinde çok fazla değişikliğe uğramadan aynı kaldığı fakat gelirlerde artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, timar sisteminin Osmanlı Devleti'nde sistematik bir şekilde tahsis edildiğine dair nahiye bazında bir örnektir.

4. İktisadî Hayata Dair

Orhan Bey (1326-1362) zamanından itibaren yerleşik toplum düzenine geçmeye başlayan Osmanlı Devleti, sahip olduğu askerî ve idarî bünyesine de bağlı olarak iktisadî açıdan tarım toplumuna dayalı bir yapı oluşturmaya başladı. Toplumun büyük bir kısmı tarım alanında çalışmaktaydı (Öz, 1999, s. 66). Bundan dolayı da tarım, timar sistemi içerisinde Osmanlı Devleti'ne en fazla gelir sağlayan alandı. Bununla birlikte devlet, ticaret ve sanayi alanlarına yeterince ilgi gösterip destekliyor ve bu alanlardan da vergi geliri elde ediyordu (Genç, 2003, ss. 206-209). İpsala nahiyesi ve taşrası da Rumeli topraklarının iktisadî hayatı içerisinde nüfusu, tarımı ve ticarî faaliyetlerinin oranına göre yerini almıştı.

4.1. Vergi Gelirleri

1456 tahririnde merkezden ve taşrasından toplanan vergiler hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Defterde sadece *resm-i kile* olarak yıllık 350 akçe alındığı kayıtlıdır. 1485 tahririnde ise ayrıntılı vergilere ulaşabilmekteyiz. Bu noktada nahiye merkezinin vergileri, Kolak Ali köyününki ile birlikte yazılmıştır. Toplam gelirler 47.050 akçe olup, zaimin zeametine bağlanmıştır. Ancak gelirlerin içinde 110 akçe *resm-i çift ve bennâk*, 25 akçe *ispenç* ve iki değirmenden yıllık 60 akçe tutarındaki vergiler, Kolak Ali köyüne aittir. Diğer vergilerde böyle bir ayırım yoktur. Böylece 46.855 akçenin İpsala merkez vergi geliri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. XV. Yüzyılın İkinci Yarısında İpsala Nahiye Merkezinin Vergi Gelirleri

Vergi Türü	Toplam Gelir (Akçe)	Yüzde
Hâsıl-ı monopolya	14.810	31,61%
Cev ve gayruhu (75 müd)	6.000	12,81%
Resm-i kapan ve resm-i kile	4.985	10,64%
Kantar-ı bâc-ı bâzâr-ı siyâh	4.215	9,00%
Gendüm (30 müd)	3.000	6,40%
Niyâbet-i nefis-i İpsala maa tasarruf-ı niyâbet-i timâr-ı sipâhiyân	3.000	6,40%

Hâsıl-ı sazlık çayır ve gayruhu	2.500	5,34%
Öşr-i bağât	1.400	2,99%
Resm-i bâc-ı kassâb	1.250	2,67%
Arûsâne nefis-i İpsala	1.000	2,13%
Öşr-i susam (?)	1.000	2,13%
Asiyâb	810	1,73%
Mumhâne	585	1,25%
Dalyan	500	1,07%
Hâsıl-ı çayırhâ çayır kenâr-ı ırmak ve çayır der nezd-i Akpınar ve çayır-ı diğér	500	1,07%
Bâc-ı bâzâr ez-ester ve esb	450	0,96%
Hâsıl-ı bozahâne	300	0,64%
Öşr-i ketan	300	0,64%
Öşr-i bostan	200	0,43%
Öşr-i kovan	50	0,11%
Toplam	46.855	100,00%

Merkezde ve taşrada önemli iktisadî faaliyetlerden biri tarımdır. 1456 tarihli defter, icmal olduğu için buralarda yetiştirilen tarımsal ürünler hakkında bilgi yoktur. 1485 tahririnde tarımsal mahsullere dair belirli verilere ulaştığımız için bunların ağırlıklı olarak hububat, bağ ve bahçe ürünleri olduğunu söyleyebiliriz. Tabloda da görüleceği üzere bu ürünlerden elde edilen vergiler, %25'lik bir paya sahiptir. Bu da merkez civarında tarımsal üretim yapıldığını göstermektedir.

Ticarî vergiler açısından pazarlar, önemli mekânlardır. İpsala pazarına gelen mallardan *bâc-ı bâzâr* alınırken, ayrı pazarlar olarak bilinen ve çeşitli ürünlerin satıldığı *kapan*lardan da vergi tahsil edilmektedir. Pazardaki *kantar*lardan damga vergisi, satılan katır ve atlardan da (*ester ve esb*) *bâc-ı bâzâr* alınmaktadır. Pazarda satılan dört koyundan bir akçe alınmakta ve yıllık 1.250 akçe vergi toplanmaktadır. Neticede pazara yıllık yaklaşık beş bin koyun geldiğini ve büyük bir ticarî hacim oluşturduğunu söyleyebiliriz. *Mumhâne* ve *bozahâne* gibi ticarî üniteler ile küçük sanayi işletmeleri olarak asiyâblar da kasabanın vergi kalemleri arasındadır.

İpsala merkezde bin akçe tutarında yıllık arûsâne vergisi tahsil edilmesi, yıl içerisinde önemli sayıda düğün yapıldığını ve bunun da iyi bir iktisadî faaliyet oluşturduğunu düşündürmektedir.

En yüksek meblağ olan *Monopolya*¹⁶ vergisi, bağcılığın merkez civarında ve taşrada geliştiğinin bir göstergesidir. Ayrıca nahije çevresinde Meriç Nehri'nden dolayı sazlıklar, çayırlar ve göller bulunmaktadır. Bu durum buralardan önemli miktarda vergi geliri elde edilmesine sebep olmuştur.

1485 tahririne dayanarak İpsala'ya tabi on dokuz köyden elde edilen vergi geliri hakkında genel bir değerlendirmede bulunabiliriz. Bu çerçevede yıllık toplam gelir 31.823 akçedir. En fazla vergi, tarım ürünlerinden alınmaktadır. Buğday,

¹⁶ Tekel anlamına gelen *Monopolya*, gayrimüslimlerin şarap ve şırasından beylik hakkı olarak alınmaktadır bk. (Öztürk, 1996, s. 475).

arpa, darı ve diğer tahıl ürünleri ile bağ ve bostanlardan alınan öşür, en yüksek miktardır. Keten üretiminin köylerde yaygın olduğunu, tek bir ürün olarak buğdaydan sonra en yüksek verginin alındığı kalem olmasından anlıyoruz. Merkez vergileri arasında olduğu gibi taşrada da çayır, sazlık ve otlaklar ile dalyanlar ve göllerden de önemli miktarda vergi tahsil edilmektedir. İpsala merkez vergilerinde olmayan ve taşrada yıllık 5.183 akçe ile gelir getiren kalem ise *resm-i çift ve bennâk ve mücerred* başlığı altında kayıtlıdır. Bununla birlikte taşrada gayrimüslim unsurlar bulunduğundan *ispenç* de vergi gelirleri arasındadır. Köylerden alınan bir başka vergi ise niyabet ve arüstur. Küçük sanayi işletmeleri olarak on bir köydeki 24 değirmenin vergileri yıllık toplam 720 akçedir. Netice itibarıyla merkezde ticarî, taşrada ise tarımsal vergiler önem arz etmektedir.

4.2. Esnaflar-Zanaatkârlar

İktisadî hayatın önemli unsuru olan esnaflar ve zanaatkârlarla ilgili ayrıntılı bilgiyi 1456 tahririnde bulamasa da 1485'te bu verilere ulaşarak detaylı bir tablo ortaya çıkarabiliyoruz.

Tablo 9. 1485'te İpsala Merkezdeki İş Kolları ve Esnaf- Zanaatkâr Zümresi

İş Kolları	Esnaflar-Zanaatkârlar ve Sayıları	Toplam	Yüzde
Tekstil ve Dokumacılık	Cüllâh (10); Hayyât (9); Hallâç (2); Keçeci (2); Takyeci (2); Dikici Baş (1); Kazzâz (1)	27	26,47%
Dericilik	Pabuççu (13); Debbâğ (8); Başmakçı (3); Saraç (2)	26	25,49%
Alet ve Eşya İmalatı	Çilingir (4); Haddâd (3); Kirişçi (2); Çıkrıkçı (1); Tarakçı (1); Hasırcı (1); Kalaycı (1); Kebkebur (1); Kürekçi (1); Nalbant (1); Suğrakçı /Sağrakçı (1)	17	16,67%
Gıda Mamulü İmal ve Satışı	Kasap (6); Helvacı (3); Bakkal (1); Bostancı (2); Börekçi (1); Attar (1); Başçı (1); Bozacı (1); Habbâz (1)	17	16,67%
Ticaret	Çerçi (3); Kuyumcu (2); Eskiçi (2)	7	6,86%
Bina Yapımı	Boyacı (2); Dülger (2); Bezemeci /Oymacı (1)	5	4,90%
Hizmet	Dellâl (1); Tabbal (1); Dellâk (1)	3	2,94%
Genel Toplam		102	100,00%

Esnaflar ve zanaatkârlar, merkezde çeşitlilik göstermektedir. Bu çerçevede tekstil, dokumacılık ve dericilik iş kolları %50 üzerindeki oranıyla merkezde iyi bir istihdam sağlamıştır. Ayrıca bu sektörlerde yapılan üretim ve satış sadece İpsala merkez ve taşrasıyla sınırlı kalmamış, mücavir nahiyelere de ulaşmış olmalıdır. Özellikle ayakkabı alanında üretim yapıp satan *papuççu* ve *başmakçı*ların sayısının en fazla olması, çevre nahiyelere de ürünlerin satıldığını düşündürmektedir.

En fazla esnaf ve zanaatkâr türünü kapsayan alet ve eşya imalatı ile ilgili işkolu içerisinde demir işleriyle uğraşan *çilingir* ve *haddâd*ların sayısı, yaşamın her alanında demirle ilgili üretime ihtiyaç duyulmasındandır. Ayrıca ayakkabı üreticiliğiyle bağlantısı olan *kebkebur* ise ayakkabı çivisi imal ederek tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Özellikle mutfak eşyalarından bardak,

kadeh, tas ve çanak imalatı yapan *suğrakçı/sağrakçı* az bilinen zanaatkârlardandır.

Gıda mamulü imal ve satış işkolu da merkezde yeterli düzeyde olmakla birlikte ticaret, bina yapımı ve hizmet işkollarında esnaf ve zanaatkâr sayısı düşük kalmıştır. Sonuçta XV. yüzyılın son çeyreğinde İpsala bulunduğu bölgede ayakkabı, tekstil, dokuma ve demir işleriyle ilgili alanlarda ön plana çıkan bir nahiye görüntüsü vermektedir.

Taşrada dahi belirli esnaf ve zanaatkârları 1485 yılında görebilmekteyiz (Tablo 6). Özellikle en fazla nüfusa sahip Köpeklü köyünde ikişer cüllâh, hayyât, toycu ve bir haddâd bulunması, burasının çevre köyler için küçük bir iktisadî merkez niteliği kazanmasına sebep olmuştur diyebiliriz. Ayrıca Büyük ve Küçük Yassıviran ile Korucu köylerinde birer cüllah bulunurken, İbrahim Divane ve Büyük Yassıviran'da birer hayyât ve Umur Bey'de bir dürud-ger (marangoz) vardır. Böylece sadece dokuz köyde esnaf ve zanaatkâr yoktur. Bu durum ise nahiye merkezi ile Köpeklü ve diğer köylerin önemini daha da arttırmaktadır.

4.3. Ticarî İşletmeler ve Sanayi İşletmeleri

Esnafın ve zanaatkârların üretim mekânlarının dışında, onlar kadar ya da onlardan daha büyük ticarî işletmeler ve sanayi işletmeleri İpsala merkezinde bulunmaktadır. Tarımsal ürünlerin öğütülüp mamul hale getirilmesinde kullanılan ve küçük sanayi işletmeleri olarak da tanımlayabileceğimiz değirmenler, bunlardan biridir. 1456 yılında merkezde 32 ve yirmi bir köyde ise 44 adet olmak üzere toplamda 76 değirmen bulunmaktadır. Değirmenlerin hepsi rüzgâr gücüyle çalışmaktadır. Ahi köyündeki bir değirmen ise harap vaziyettedir. 1485 yılında merkezde 27 ve on bir köyde 24 değirmen, kayıt altına alınmıştır. Ancak bunların türleri belirtilmemiştir. 1456 yılında değirmenlerin vergi ödeyeceklerine dair bilgi olmamasına rağmen, 1485'te vergilerin tutarları belirlenmiştir. Buna göre her birinden yıllık 30 akçe vergi alınmaktadır. Diğer taraftan değirmenlerde ne tür bir üretim yapıldığı defterlerde yazılmamakla birlikte tahıl ürünlerinin öğütülmesinin en önemli paya sahip olduğu kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan her iki tahrir yılında da her bir köyde değirmen olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum ise değirmeni olan köyleri ve İpsala'yı, diğer köylerdeki insanlar için tarımsal ürünlerini mamul hale getirmeleri açısından birer merkez haline getirmiştir.

1456 yılında kasaba merkezinde bulunan önemli ticarî işletmelerin başında yıllık geliri 12.000 akçe olan *hamam* gelmektedir. Ali Paşa veled-i Cemal Efendi'nin mülkü olan hamamın herhangi bir vakfa tahsis edilmediği anlaşılmaktadır (MC-089, s. 111). Aynı tarihte Ferecik'te Ahi Durhan Tekkesi Vakfı'nın hamamının yıllık hâsılatı, 1.300 akçedir (MC-089, s. 88). Bu açıdan İpsala'daki hamam, oldukça büyüktür ve daha fazla iş hacmi vardır. 1485 tahririnde (TT.d.-971, s. 2) hamamın kaydı olmamakla beraber, Saraç İlyas

Mahallesi'nde Yakup adında bir dellâk bulunduğundan bu tarihte de kasabada bir hamam olduğunu söyleyebiliriz. 1530'da dahi İpsala'da bir hamam bulunmaktadır (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, ss. 78-84). Ancak yapının adı ve durumu hakkında bilgi yoktur.

Bir başka ticarî işletme, Ahi Süle Tekkesi Vakfı'nın başhânesidir. 1456'da yıllık toplamda 1.080 akçe geliri olan işletme, kasabada koyun ve sığır gibi hayvanların başlarının satıldığı dükkân niteliğindedir. Aynı dönemde Gümülcine'de bulunan başhâne ise 1.500 akçe yıllık gelire sahiptir (MC-089, s. 35). İpsala başhânesi, anlaşılan kasabanın ihtiyacını karşılayan büyüklükte bir işletmedir. Diğer taraftan başhâne ile ilgili 1485 ve sonrası için herhangi bir kayıt bulunamamıştır.

Osmanlı'da devlet eliyle kurulabileceği gibi vakıflar veya şahıslar tarafından da kurulum işletilen mumhânelerden biri de 1485 yılında (TT.d.-971, s. 14) İpsala'da tespit edilmiştir. Osmanlı şehirlerinin ve kasabalarının çoğunda birer mumhânenin olduğu görülmektedir. Taşrada kurulan mumhâneler, halkın ihtiyacını karşılamaktadır. Büyüklüğüne bağlı olarak işletmelerin üretim miktarı ve hâsılatı değişmektedir. XV. yüzyılın sonunda Edirne'deki mumhânenin üç yıllık geliri, 100.000 akçedir (Ünal, 2020, ss. 234-235). İpsala'daki mumhâne ise devlet eliyle çalıştırılan bir ticarî işletme olarak yıllık 585 akçe gelir getirmektedir. Kasabanın yakınındaki diğer nahiyelerde bu dönemde mumhâne bulunmamakta olup, bölgesel ihtiyacı karşılama noktasında İpsala'dakinin önemi daha fazladır. 1519 ve 1530 yıllarında (TT.d.-77, s. 350; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 78) mumhânenin varlığını sürdürdüğü ve gelirin yıllık 870 akçe olduğu, 1570 yılında (TT.d.-494, s. 338) ise 550 akçeye düştüğü anlaşılmaktadır. Neticede işletme, kırk beş yıllık bir süre içerisinde muhtemeldir ki üretim hacmini arttırmış; buna bağlı olarak geliri de yükselmiş ancak daha sonra büyük bir düşüş yaşamıştır.

Osmanlı yeme-içme kültüründe bozanın önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı birçok şehirde ve kasabada bozahâneler bulunmaktadır. İpsala'da da devlet eliyle işletilen bozahâne vardır. 1485'te (TT.d.-971, s. 14) 300 akçe yıllık geliri olan işletme, varlığını 1519 ve 1530 senelerinde (TT.d.-77, s. 350; 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 78) dahi devam ettirmiştir. Kasabanın bu tarihlerdeki nüfusu daha düşük (Yılmaz, 2020, s. 135; Değerli, 2020, s. 145) olmasına rağmen her iki yılda da bozahânenin gelirin 4.000 akçeye yükselmesi dikkat çekicidir. Muhtemeldir ki sadece İpsala değil çevresi için üretim yapılması, gelirleri de arttırmış olmalıdır. 1570 tarihine (TT.d.-494, s. 338) geldiğimizde ise işletmenin geliri düşmüş ve 3.450 akçe olmuştur.

Neticede İpsala, XV. yüzyılın ikinci yarısında ticarî ve sanayi faaliyetler açısından çevresindeki nahiyelerle benzer bir görüntü sunmakla birlikte mumhâne gibi bölgede olmayan işletmeler de merkezde bulunmaktadır.

5. Vakıflar

1456 tahririnde İpsala nahiyesi kayıtları içinde altı adet vakıf kaydı tespit edilmiştir. İlki *Vakf-ı Mevlevîhâne* başlığıyla yazılmıştır (MC-089, s. 111). Bu vakıf, Sultan II. Murad'ın Edirne'de XV. yüzyılın ilk yarısında inşa ettirdiği cami, Mevlevîhâne, imaret, çeşme ve mektepten oluşan külliye (Akçıl ve Özer, 2006, s. 199) için tesis edilmiştir. Vakfın isminde camiye ve imarete dair bilgi olmamakla birlikte XVII. yüzyıl tarihçisi Abdurrahman Hibri (1996, s. 24) ve Evliya Çelebi (2006, s. 585), burasının Sultan tarafından ilk önce Mevlevîhâne olarak yaptırıldığını ancak daha sonra binanın camiye tahvil ettirildiğini anlatırlar. Bu durum XV. yüzyıl tahririnde dahi külliyenin Mevlevîhâne olarak anıldığını göstermektedir.

1456 yılında İpsala'ya tabi Çavuş, Osmanlı ve Öyüceklü köylerinin vergi gelirleri, Mevlevîhâne vakfına tahsis edilmiştir. Üç köyde Hıristiyan nüfus bulunmasından dolayı haraçları da vakfın gelirleri arasındadır. Yıllık gelir 6.000 akçe olup, mukataaya bırakılmıştır. Köylerde 89 hane yaşamakta olup ayrıca beş adet değirmen vardır.

1519 tahririndeki kayıt (TT.d.-73, s. 54), *Vakf-ı İmâret-i Muradiye der şehri Edirne* şeklindedir. Yukarıda saydığımız üç köye Hisarlı da eklenmiştir. Köylerde toplamda 154 hane ve 14 mücerred vardır. Böylece 1519'da İpsala'ya tabi dört köyden vakfın toplam hâsılatı, 24.954 akçe olmuştur. 1530 yılında da (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 82) bu dört köy, İpsala'ya bağlıdır ve vakfa gelir sağlamaktadır. Bu yılda 173 hane ve 23 mücerred, köylerde bulunurken gelir, toplamda 24.809 akçede kalmıştır. Vakfa İpsala'dan bağlanan köylerin sayısı, 75 sene içerisinde dörde çıktığı gibi nüfuslarının artması gelirlerini de yükseltmiştir. Vakfın hayratları Edirne'de olup, İpsala'da herhangi bir hayrî eseri yoktur; sadece gelirlerinin bir kısmı İpsala'ya tabi köylerin hâsılatından elde edilmektedir.

1456 defterinde (MC-089, s. 111) ikinci olarak *İbrahim Fakih* adına kaydedilen vakıf bulunmaktadır. Padişahın fermanıyla ve vakfiye de dikkate alınarak vakıf, Fakih'in kızları Rabia'nın ve Cennet'in tasarrufuna bırakılmıştır. Defterdeki kayıta "hemsâye" başlığı altında üç çift, bir imam ve küreci üç çift yazılmış ve bunlardan yıllık 188 akçe hâsılat gösterilmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısındaki tahrirlerde vakıf kaydı tespit edilememiş ancak XVI. yüzyıldaki defterlerde kayıtlara ulaşılabilmiştir. 1519 tarihli defterde (TT.d.-77, s. 375) vakfın Köse Temur adlı çiftliğinden söz edilmektedir. Muhtemeldir ki 1456 tahririnde kayıtlı olan nüfus da bu çiftlikte ikamet etmektedir. 1519 tahririnde İbrahim Fakih'in, mülkü olan çiftliği evlatlarına vakfettiği ancak Fatih Sultan Mehmed zamanında

burasının timara verildiği ve Sultan II. Bayezid devrinde ise vakfiye esas alınarak mülk sahibinin evlatlarına bırakıldığı açıklanmıştır. Hatta o tarih itibariyle vakfın vergisiyle birlikte kızlarından birinin oğlu Hüseyin'in tasarrufunda olduğu kayıtlıdır. Ancak çiftlikte kimse yaşamamaktadır. Buna rağmen tahıl ve pamuk üretimi gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak da yıllık hâsılat, 1.115 akçedir. 1530 tarihli defterde (370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri, 2001, s. 82) yukarıdaki açıklamanın benzeri bir kayıt vardır. Fakat çiftlikteki hanelerin sayısında artış yaşanmıştır. Müslüman birer hane ve mücerred varken Hıristiyan hane sayısı, 62 olmuştur. Hâsılat ise yıllık 1.110 akçedir. Zürrî statüde olan vakıf çiftliğinin İbrahim Fakih'e mülk olarak nasıl geçtiği, tahrir defterlerinde yazmamaktadır. Ancak Fetret Devri'nde Sultan I. Bayezid'in oğulları arasında çıkan taht çekişmesi sırasında Emir Süleyman Çelebi tarafından¹⁷ ulema olan İbrahim Fakih'e hizmetleri karşılığında temlik edilmiş olabilir. Böylece kendisi de çiftliğin sonraki devirlerde müsadere edilip mirî araziye çevrilmemesi amacıyla burayı, evlatlarının tasarrufunda kalması şartıyla vakfetmiştir. Diğer taraftan, XVI. yüzyıl defterlerinde Fatih Sultan Mehmed devrinde vakfın timara çevrildiği belirtilmekle birlikte 1456'da böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat daha sonraki bir zamanda timara tahvil edilmiş olma ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Dikkat çeken bir başka nokta ise XV. yüzyılda çiftliğin nüfusu az iken 1519'da boş kalmış, birden 1530'da büyük bir artış göstermiştir. Buradaki büyük farkın nedeni açık olarak belli değildir. Vakıf köylüsü statüsüne geçmek isteyen reyanın bu çiftlikte yaşayarak sadece vakfa vergi ödeyip malî yükten kurtulmak istemesi, önemli bir neden olabilir. Ayrıca vakfi tasarruf edenlerin dahi gelir nedeniyle buna izin verip ve yetkililerin de bunu kabul etmeleri ihtimal dâhilindedir.

1456 defterinde (MC-089, s.112) üçüncü sırada *Ahi Süle Tekkesi Vakfı*¹⁸ vardır. Açıklamadan vakfın Ahi Süle tarafından evladına vakfedildiği ve evladının da Sultan II. Murad'dan elinde berat bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak vakıf, bu tarihte evladın rızasıyla ailenin damadı Çelebi'nin tasarrufuna bırakılmıştır. Vakfa aylık 90 akçe gelir getiren İpsala'daki başhâne ile ilgili tartışmalı bir durum söz konusudur. Tahrirde vakfi tasarruf edenin başhâne ile ilgili elinde "bitisi" olmadığı yazılmıştır. Fakat nahiyedeki Müslümanlar, başhânenin Gazi Hüdavendigâr (I. Murad) tarafından vakfedilmiş olduğuna şahitlik etmektedirler. Muhtemeldir ki Sultan I. Murad, Ahi Süle'nin İpsala'da kurmuş olduğu bu tekke için gelir getiren bir ticarethane vakfetmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar vakfın tasarrufunda kalan başhâneyle ilgili tahrir sırasında bitinin olmayışı mülkiyet durumunu tartışmaya açmıştır. Ancak vakfa dair XV-XVI. yüzyıl tahrirlerinde bilgi yoktur.

¹⁷ Emir Süleyman'ın yaptığı diğer temlikler için bk. (Gökbilgin, 2007, s. 198).

¹⁸ Bir başka çalışmada tekkenin ismi Ahi Beytullah olarak ifade edilmektedir. Bk. (Hristozov, 2017, s. 168.)

Vakf-ı Hüseyince adıyla kaydedilen dördüncü vakıf hakkında defterde (MC-089, s.112) yeterince açıklama bulunmamaktadır. Sadece geliri belirtilmemiş iki dönümlük bir bağdan söz edilmektedir. Vakıfla ilgili sonraki tahrirlerde de veri tespit edilememiştir.

Beşinci sırada *Muğnici*¹⁹ *Hızır Bey Vakfı* bulunmaktadır. Defterde (MC-089, s.112) vakfın Edirne’de olduğu yazılıdır. Vakıftan imam iki, müezzin bir akçe günlük ücret alırken üç kişi de cüz okumaktadırlar. Ayrıca vakıf görevlilerinin vazifeleri, Edirne’de verilmektedir. Toplamda aylık 150 akçelik bir gider söz konusudur. Bilgilerden ve açıklamalardan vakfın Edirne’de kurulduğu ve oradaki bir mescit veya camide görevli olanların ücretlerinin, vakfın İpsala’da bulunan mülkünden elde edilen gelirden ödendiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan mülk hakkında defterde bilgi yoktur. Vâkıfın “Muğnici” sıfatını alması, o dönemlerde Edirne’deki sarayda bulunan ilâhi, gazel ve şarkı okuyanlarla, müzik aleti çalanlardan oluşan mutrib cemaatinden olduğunu göstermektedir. Muhtemeldir ki Muğnici Hızır Bey, Sultan II. Murad döneminde ve sonrasında yaşamış ve padişahın isteği üzerine 1441 yılında musiki ile ilgili *Kitâbü’l-Edvâr* adlı bir eser meydana getirmiş Hızır Bin Abdullah olmalıdır. Kendisi musiki ve özellikle saz çalgılarının nasıl icra edileceği konusunda eserinde ayrıntılı bilgiler vermektedir (Öztürk, 2012, ss. 109-110).

Son sıradaki vakıf, *Çarşak Mehemed* adına kayıtlıdır. Vakfın 6 dükkânı olup, hepsinden günlük bir akçe gelir elde edilmektedir. Hâsılat; kuyu, musluk ve dükkânların tamirine sarf edilecektir. Bu yapıların nerede olduğuna dair bir bilgi olmamasına rağmen bunlar, büyük olasılıkla İpsala merkezdedir (MC-089, s. 112).

Vakıflar konusuyla bağlantılı olarak defterde²⁰ İpsala Camii görevlileri hakkında da bilgilere ulaşabilmekteyiz. Elleri berataları olan toplam 5 görevliden söz edilmektedir. Onlara ödenen ücretler aylık 150, yıllık ise 1.800 akçedir. Bu giderler ise İpsala’ya yakın Enez (İnöz) tuzlası hâsılatından karşılanmaktadır. 1485’te ise cami görevlilerinin sayısı yedi olup, İdris Mahallesi’nde kayıtlıdırlar. Birer hatip, imam, muarraf, kayyım, hafız, iki de müezzin vardır. Ancak görevlilerin ücretleri hakkında bilgi yoktur (TT.d.-971, s. 13). 1456’da *Câmi-i İpsala* adıyla görülen yapının, 1485 tahririnde *Hademe-i Câmi-i Sultân Murâd Hân ki defterde Câmi-i Köhne deyü kaydolundu* şeklindeki ifadeden farklı isimlerle anıldığı anlaşılmaktadır. İbadethane 1490 yılı içerisinde İpsala kadısı ve mimarının denetiminde oldukça geniş çaplı bir tamirat geçirmiştir (Gökbilgin, 2007, ss. 221-222). Öte yandan caminin banisi hakkında bazı eserlerde farklı bilgiler bulunmaktadır. Gökbilgin (2007, ss. 220-

¹⁹ Muğni: Eski çalgılardan bir sazdır (Pakalın, 1993, ss. 563-564).

²⁰ Vazîfe-hörân-ı Câmi-i İpsala. Vazîfeleri İnöz Tuzlasından salınmış. Elleri sultanımız hazret tevkî’-i şerif var. Berât (MC-089, s. 110).

222) çalışmasında ibadethaneyi Sultan II. Murad'ın yaptırdığı ve buraya Edirne'deki Muradiye vakfından gelir tahsis ettiği üzerinde durmakta ve tahrir defterlerinden bunun tespit edilebildiğini belirtmektedir. Ayverdi (1972, ss. 307-308) ise yapının Sultan I. Murad tarafından yaptırıldığını ifade etmekle birlikte görevlilerinin ücretlerinin Enez tuzlası gelirlerinden karşılandığını da açıklamaktadır. Bunlara ek olarak yapının mimarî özellikleriyle ilgili bilgi de vermektedir. Diğer taraftan tahrir defterleri aracılığıyla camiye Muradiye Vakfi'ndan gelir bağlandığına dair bilgiye ulaşılammıştır. Neticede camiye Sultan I. Murad'ın yaptırmış olması muhtemeldir.

1485 tahririnde vakıflar hakkında bilgi yoktur. Bundan dolayı 1456'dan sonra XV. yüzyılın son çeyreğinde vakıfların durumunu değerlendiremedik. Ancak XVI. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde tutulmuş defterlerden faydalanarak, yaşayan vakıflar hakkında bazı bilgileri karşılaştırabildik. Bu da çalışmamızın devamlılığı açısından destekleyici oldu.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Trakya bölgesinde bulunan nahiyeleri, içtimaî ve iktisadî yönlerden benzerlikler göstermektedirler. XV. yüzyılın ikinci yarısında İpsala merkez ve taşrası özellikle demografik yapısı ile farklılıklar ortaya koyar. Merkezde sadece Müslüman nüfus bulunurken, taşrada çok az sayıda Hıristiyan yaşamaktadır. İpsala, Rumeli'de ilk fethedilen yerleşimlerden biri olduğu için burada iskân hareketi erken tarihlerde başlamış; yüz yıl içerisinde büyük ölçüde göçlerle ve az miktarda ihtida hareketiyle Müslüman nüfus kesafeti sağlanmıştır. 1456'da taşra nüfusunun %18,6'sının Yörüklerden oluşması, göç hareketini doğrulayan önemli bir veridir. İhtida hareketi içerisinde ise esir ve kölelerin çoğunlukta bulunduğu anlaşılma ile birlikte hür gayrimüslimlerin de olduğu söylenebilir.

Merkez nüfusu, otuz yıl içinde büyük bir değişime uğramamıştır. Diğer taraftan taşranın demografik yapısının süreç içerisindeki vaziyetini tam tespit edemesek de köylerin bir kısmında nüfus artışı yaşanırken bazılarında düşüş olduğunu, boş iskân birimleri sayısının ise düşük bir seviyede kaldığını belirtebiliriz. Neticede taşra nüfusunda önemli bir değişim yaşanmamıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Müslüman nüfusun dinî hizmetlerinin karşılanması aşamasında merkez ile taşrada ibadethane ve görevli sıkıntısı çekilmemiştir. Ayrıca tekke ve zaviyeler de nahiyede faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Merkezdeki şehir ve mahalle kethüdarları sayesinde ahali ile nahiye yöneticileri arasındaki temsil işlevi daha iyi gerçekleşebilmektedir. Esnaf ve zanaatkâr zümresi, yöneticiler ile olan ilişkilerde etkili olmakla birlikte nahiyenin ağırlıklı olarak tekstil, dokumacılık ve dericilik gibi işkollarında gelişmesini sağlamıştır.

Öte yandan devlet ve vakıflar aracılığıyla kurulan ticarî ve sanayi işletmeler de iktisadî hayata yön vermişlerdir. Hatta bu işletmelerden çoğu, kalıcı olmuş ve varlıklarını XVI. yüzyılda dahi devam ettirebilmiştir.

Tarım, ticaret ve küçük sanayi işletmelerinin hâsılatı sayesinde İpsala merkezinden ve taşrasından elde edilen vergi gelirleri, dirliklere aktarılmış ve böylece timarlar sayesinde devlete XV. yüzyılın ikinci yarısında nahiyeden belirli oranda savaşıçı temin edilirken yerel düzeyde güvenlik de sağlanmıştır.

Sonuç itibarıyla İpsala nahiyesi, XV. yüzyılın ikinci yarısında farklı demografik yapısı, uzmanlaşmış işkolları ve işletmeleri, vakıfları ve de timar sistemine yaptığı katkılar ile önem arz eden bir iskân birimi olarak Trakya'da yerini almıştır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

MAD (Maliyeden Müdevver Defterler), 16148.

TT.d (Tapu Tahrir Defterleri), 20; 73; 77; 971.

TS.MA.d (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri), 8236.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı (TAK)

a. MC (Muallim Cevdet Yazmaları), 089.

b. SVE (Sâlnâme-i Vilâyet-i Edirne), 1309, 1310.

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937/1530), I. (2001). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Abdurrahman Hibrî. (1996). *Enîsü'l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi (1360-1650)* (Ratip Kazancıgil, Çev.). Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları.

Ahmedi. (2018). *İskendernâme* (F. Öztürk, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Akçıl, N.Ç. ve Özer, C. (2006). Murâdiye Külliyesi. *DİA*, 31, 199-201.

Âşık Mehmed. (2007). *Menâzirü'l-Avâlim, III* (M. Ak, Haz.). Ankara: TTK.

Âşık Paşazade. (2003). *Osmanoğulları'nın Tarihi* (K. Yavuz ve M. A. Y. Saraç, Çev.). İstanbul: K Kitaplığı.

Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri, I*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eseler 1*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Beksaç, E. ve Beksaç, Ş. N. (2020). İpsala'nın Erken Günleri: Arkeoloji ve Tarihiyle İpsala. H. Kayıcı ve E. Ünsal (Ed.), *Her Yönüyle İpsala* içinde (C. I, ss.1-15). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Beldiceanu, N. (1985). *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar* (Mehmet Ali Kılıçbay, Çev.). Ankara: Teori Yayınları.

- Beldiceanu-Steinherr, I. (1991). Atçeken. *DİA*, 4, 48-49.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi, II*. Ankara: TTK.
- Değerli, A. (2020). Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Paşa Sancağında Bir Kaza: İpsala. H. Kayıcı ve E. Ünsal (Ed.), *Her Yönüyle İpsala I* içinde (ss. 143-152). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- De La Broquière, B. (2000). *Bertrandon de la Broquiere'in Denizaşırı Seyahati* (İ. Arda, Çev., S. Eyice, Der.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Emecen, F. M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erzen, A. (1994). *İlkçağ Tarihinde Trakya, Başlangıçtan Roma Çağına Kadar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Evliya Çelebi. (2006). Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı (Haz.), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt 3, Kitap 2. İstanbul: YKY.
- Evliya Çelebi. (2008). Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman (Haz.), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt 2, Kitap 1. İstanbul: YKY.
- Evliya Çelebi. (2010). Seyit Ali Kahraman (Haz.), *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Cilt 2, Kitap 5. İstanbul: YKY.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (N. Kalaycıoğlu, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ferlibaş, M. B. (2020). Selanik'teki XVI. Yüzyıla Ait Vakıflardan Biri: Yakub Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Vakfettikleri. *Belleten*, LXXXIV(299), 135-202.
- Fisher, S. N. (2014). *Sultan Bayezid Han (1481-1512)* (H. Yalın, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1957). *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (2007). *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler Mukataalar*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Herodotos. (2009). *Tarih* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Hristozov, H. (2017). The Ottoman Town of İpsala from the Second Half of the 14th to the End of the 16th Century. D. Stoyanova, G. Boykov ve I. Lozanov (Ed.), *Cities in Southeastern Thrace Continuity and Transformation* içinde (ss. 161-182). Sofia.
- Kurt, Y. (1992). Adana'da 1572 Yılında Kullanılan Türk Erkek Şahıs Adları. *Belleten*, LVII(218), 173-200.
- Liakopoulos, G. C. (2002). *The Ottoman Conquest of Thrace Aspects of Historical Geography*. The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in History. Ankara.
- Mehmed Neşri. (1957). F. R. Unat ve M. A. Köymen (Haz.), *Kitâb-ı Cihan- nümâ Neşri Tarihi, II*. Ankara: TTK.

- Oruç Beğ. (2007). N. Öztürk (Haz.), *Oruç Beğ Tarihi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Öz, M. (1999). Osmanlı Klasik Döneminde Tarım. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 66-73). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, S. (1996). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihî Gelişimi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2012). Hızır Bin Abdullah'ta Saz Düzenleri ve Yansıttığı Ses Sistemi Üzerine Tespitler. *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, (5), 109-128.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Reindl, H. (2014). *II. Bayezid ve Çevresi Hükümdarın Adamları* (A. S. Ürgüplü, Çev.). İstanbul: Arvana Yayınları.
- Sağırılı, A. (2000). *Mehmed B. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli) 'nin Nuhbetü't- Tevârih ve'l Ahbâr'ı* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1983). Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler. *Atatürk Yıllık Konferansları, VIII* (1975-1976'dan ayrı basım), 217-229.
- Sahillioğlu, H. (1993). Darphane. *DİA*, 8, 501-505.
- Sezgin, İ. (2007). Paşa Livâsı. *DİA*, 34, 183-184.
- Sevin, V. (2007). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Ankara: TTK.
- Şükrullah Efendi. (2013). *Behçetü't-Tevârih* (H. Almaz, Çev.). İstanbul: Mostar Yayınları.
- Turan, Ş. (1997). *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ünal, N. (2020). Osmanlı Şem'haneleri ve Mumcu Esnafı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (3), 232-250.
- Varlık, M.Ç. (1974). *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Ş. Ö. (2020). İpsala Şehri'nde Nüfus ve Yerleşim (1519-1570). H. Kayıcı ve E. Ünsal (Ed.), *Her Yönüyle İpsala I* içinde (ss. 125-142). Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, S. S. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Sivas*. İstanbul: Kitabevi.
- Yurdaydın, H. G. (1961). *Kanunî'nin Cülusu ve İlk Seferleri*. Ankara: TTK.
- Yücel, Y. ve Sevim, A. (1991). *Osmanlı Klâsik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*. Ankara: TTK.

